

УДК 378

БІЛЮК О.В.

м. Миколаїв, Україна

ТВОРЧІСТЬ ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ

У статті розкриваються теоретичні засади розвитку творчого потенціалу вчителя та обґрунтовуються професійні якості, які сприяють розвитку індивідуальної творчості, самореалізації та підвищенню компетентності особистості педагога. Ключові слова: педагогічна творчість, педагогічне мислення, педагогічне самовизначення, професійні педагогічні цінності, цілеспрямованість, проектування педагогічного явища, професійна самореалізація.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Незважаючи на досить широкий спектр розгляду у педагогічній науці діагностики професійної майстерності і професійної орієнтації вчителя, творення та розвитку індивідуальної системи творчої педагогічної дії потребує більш цілеспрямованої уваги для аналізу та подальшого дослідження, особливо у нинішніх умовах формування нового інноваційного змісту системи роботи вчителя.

Цілком слушно зауважують окремі дослідники, що причиною існування негативних педагогічних явищ є “формальне ставлення до педагогічної творчості, поверховий характер інноваційних процесів, наявність негативних стереотипів та шаблонність мислення педагогів” [7, с. 26].

Аналіз досліджень за проблемою. У теорії та практиці психолого-педагогічних досліджень ученими розглядаються різні підходи щодо становлення та розвитку педагогічного професіоналізму (І.Д. Бех, С.У. Гончаренко, М.В. Гриньова, І.А. Зязюн, В.І. Євдокімов, О.М. Пехота та ін.) Аспектами наукових досліджень були різноманітні процеси творчої педагогічної діяльності, а саме: сучасні інноваційні процеси як продукт творчої педагогічної діяльності (О.М. Пехота), творчий потенціал зростання педагогічного професіоналізму в системі методичної підготовки (Г. Данилова), основні компоненти творчої педагогічної діяльності (І.А. Зязюн), дидактична взаємодія творчості вчителя і творчості учнів (В.І. Заг-

вазінський), проблеми педагогічної творчості вчителя у спадщині В.О Сухомлинського (М. Антонєць) [8, 4, 6, 5, 1] та ін.

Метою статті є розкриття теоретичних засад розвитку творчого потенціалу вчителя та обґрунтування професійних якостей, які сприяють розвитку індивідуальної творчості, самореалізації та підвищенню компетентності особистості педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття “творчість” стосовно вчителя у психолого-педагогічній літературі остаточно не визначене й у більшості випадків вживається інтуїтивно. Здебільшого вживаються такі визначення педагогічного творчого явища як: “творчий вчитель”, “творчий педагогічний пошук”, “творча діяльність педагога”, “педагогічна творчість”. Немає однозначного розуміння змісту, структури, принципів побудови, цілісності творчості як педагогічного явища. Мова йде про досить інтегроване психолого-педагогічне явище, в якому акумулюються основні якості кваліфікаційної діяльності педагога та індивідуальна властивість творчого характеру педагогічної дії. В українському педагогічному словнику С. Гончаренка дається таке тлумачення творчості: це оригінальний і високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики виховання та навчання. Творчих результат досягається систематичними цілеспрямованими спостереженнями, застосуванням педагогічного експерименту, критичним використанням передового педагогічного досвіду. Педагогічна творчість стосується різних сторін діяльності вчителя. Продуктом творчого педагогічного пошуку можуть бути нові навчальні технології, оригінальні виховні ідеї, форми і методи виховання, нестандартні підходи в управлінні навчально-виховним процесом [2, с. 326].

Сучасні дослідження переконують, що педагогічна творчість починається з глибинного розуміння вчителем сутності своїх педагогічних дій в умовах цілісної системи роботи. Системний підхід є загальнонауковим методом розв'язання теоретичних і практичних проблем. Застосування принципів системного підходу до аналізу і побудови моделей творчої педагогічної діяльності учителя є одним із перспективних напрямів. Проте, як свідчить аналіз психолого-педагогічних

досліджень стосовно професійної творчої діяльності вчителя, цей метод застосовується порівняно недавно, а сама проблема є недостатньо розробленою.

Науково-педагогічні спостереження та аналіз педагогічної діяльності творчого вчителя дають підставу стверджувати, що система індивідуальної творчості учителя має декілька періодів розвитку.

Початковий період охоплює процеси довузівської, вузівської та перші роки педагогічної діяльності учителя. Цьому періоду притаманні процеси формування професійного світогляду та психологічної готовності педагога до новаторської роботи, самостійності вибору шляхів професійної педагогічної діяльності; набуття особистісного досвіду. Варто при цьому враховувати, що в цей період зароджується процес самовизначення як результат довузівського, вузівського та післявузівського професійного вибору у вчителя.

У вчителя посилюється потреба творчого підходу до навчання і виховання, намагання якісного переосмислення форм і методів роботи. Забезпечується органічний взаємозв'язок формуючого й особистого досвіду молодого вчителя з творчою педагогічною діяльністю всіх членів педколективу. До навчально-виховного процесу вчитель намагається активно залучати популярні педагогічні ідеї, новітні освітні технології на рівні інтуїтивного відбору без послідувочого аналізу їх ефективності.

Наступний *період формування системи індивідуальної творчої діяльності вчителя* характеризується зародженням концептуальних засад творчої педагогічної діяльності, умотивованим вибором освітньо-виховних ідей, теорій інноваційного опрацювання; практичне втілення особистісних педагогічних моделей у навчально-виховний процес за умови їх попередньої експериментальної апробації.

Протягом цього періоду вчитель опановує методи науково-обґрунтованого творчого пошуку інноваційних моделей, що відзначаються унікальністю і педагогічною доцільністю, сприяють ефективності навчально-виховного процесу, вирішенню актуальних завдань освіти та успішної педагогічної діяльності всього освітнього закладу.

Формується модель індивідуальної творчої системи роботи вчителя.

Період активного творчого розвитку особистості вчителя пов'язаний з процесами постійного оновлення інноваційних педагогічних моделей та інтенсивності зростання результативності навчально-виховного процесу, доповнення та обґрунтування концепцій особистої творчої діяльності, створення власного педагогічного стилю, почерку; формування та самореалізації особистості з урахуванням потенціальних здібностей і потреб суспільства. Створюється індивідуальна творча система професійної діяльності вчителя.

Період найвищого рівня розвитку індивідуальної творчої системи дії учителя характеризується розширенням науково-інноваційного підходу до розвитку педагогічної творчості на рівні експериментального дослідження, науково-теоретичного узагальнення форм і методів роботи, які мають новаторський характер, зростання готовності до якісних змін в системі творчої роботи, виявлення проблем і науково-педагогічному обґрунтуванні шляхів їх вирішення.

Особливістю періоду найвищого рівня творчого розвитку педагога стає його науково-дослідницький рівень роботи. Педагог постійно знаходиться в атмосфері творчого пошуку, творчої діяльності, активно спілкується з науковцями, розширює діапазон безпосереднього поєднання педагогічної науки і педагогічної практики; рівень його педагогічної творчості характеризується розвитком самопізнання, самореалізації, самопрогнозування пошукової роботи.

Ступінь підготовленості вчителя до творчої навчально-виховної роботи залежить від рівня сформованості *педагогічного мислення*. На це вказував ще К.Д. Ушинський, підкреслюючи, що педагогіка – один із видів мистецтва, яке вимагає від учителя високорозвинутого педагогічного мислення. Педагогічне мислення учителя – це особливості мисленевої діяльності, обумовлені характером його професійної праці.

Оскільки педагогічне мислення пов'язане з осмисленням учителем кожної навчально-виховної ситуації, раціональним вибором і реалізацією оптимального варіанту її вирішення, то більш ефективному розв'язанню розумових завдань буде сприяти творчий характер педагогічного мислення, специфі-

ка якого визначається тим, що це не тільки пізнавальний, але й конструктивно-перетворюючий процес.

Особливістю творчого стилю мислення педагога є психічна готовність його до технологічних нововведень, схильність до новаторства, уміння переосмислювати, обґрунтовувати педагогічні явища, виробляти власний творчий стиль [8].

Однією із важливих якостей творчої особистості учителя є самостійність мислення. Процес самостійності мислення передбачає наступну поетапність педагогічної діяльності: а) оціночний аналіз педагогічного явища, наявних шляхів його вирішення, обґрунтування їх хибності, недоліків тощо; б) емоційно-вольова готовність запропонувати індивідуальні варіанти розв'язання навчально-виховної проблеми, можливо навіть і всупереч існуючої авторитарної практики їх вирішення; в) обґрунтування власних, відмінних від існуючих чи запропонованих раніше дієвих варіантів вирішення проблемних завдань; г) організаційна та технологічна індивідуальна діяльність по вирішенню педагогічного завдання з попереднім прогнозуванням наслідків своїх творчих пошуків.

В структурі професійної компетентності творча готовність і у майбутньому творча професійна діяльність педагога залежить від сукупності психолого-педагогічних і спеціальних знань та рівня сформованості *розвивальних вмінь*. Безумовно, при цьому не заперечується вплив на формування творчого розвитку вчителя мобілізаційних, інформаційних, педагогічних, організаторських та інших професійних умінь. Розвивальні вміння допомагають вчителю створювати атмосферу творчого розвитку пізнавальних інтересів, здібностей, нахилів учнів; стимулювати пізнавальну самостійність й творче мислення, розвивати творчу потребу застосовувати набуті знання, самостійність умовиводів; організовувати спільну творчу діяльність вихованців, розвивати стійкий інтерес до навчальної діяльності та науки.

Важлива роль у формуванні творчої особистості педагога належить процесу *педагогічного самовизначення*, яке у межах цілісної діяльності учителя виступає як проблема соціально-психологічна. Адже усвідомлений педагогічний вибір, фахове призначення, визнання учителем свого місця в освітньому середовищі активно сприяють його професійному роз-

виту, стимулюють творчу професійну діяльність, процеси вироблення концепції особистої творчої професійної роботи та ствердження себе як компетентної особистості.

Професіональній самовизначеності властиві особливий склад психіки, що дає змогу розв'язувати лише їй доступні проблеми певного рівня складності і знаходити неординарні рішення завдань повсякденного життя, тобто творчо ставитися до праці. В основі інтелектуального потенціалу творчої особистості лежать такі базові форми прояву психіки, як пізнавальні, емоційно-вольові процеси, певні психічні стани та якості.

У контексті професіональних якостей творчого педагога важливе місце посідає *ціннісна орієнтація*, яка є компонентом структури особистості, серцевиною свідомості з погляду якої вирішуються творчі проблемні питання.

Ціннісні орієнтації творчої особистості вчителя – це такі соціальні цінності, які виступають для педагога як стратегічні цілі його творчої діяльності, посідають особливе місце в мотиваційно-регулятивній системі поведінки та професійної діяльності і впливають на творчий зміст та спрямованість його потреб, мотивів, інтересів.

Серед професійних цінностей важливими є любов до дітей, покликання, любов до професії, творча професіональна компетентність, творче натхнення як людська потреба, в якій особистість знаходить щастя.

Сформованість ціннісних ідей, установок, переконань сприяє максимальному розвитку творчого потенціалу, розкриттю інтелектуальних можливостей особистості, формуванню активної життєвої позиції.

Важливою рисою характеру творчої особистості вчителя є *цілеспрямованість*, особливо якщо враховувати складність процесу формування досконалості у творчості. Лише завдяки цілеспрямованості, як ознаки вольового характеру, вчитель долає надзвичайно складні труднощі на шляху вирішення проблеми, мобілізує власні сили свого інтелекту для досягнення мети. Результативність і якість творчих педагогічних досягнень підвищуються, якщо ставити перед собою мету, невпинно, поступово наближатися до її розв'язання, встановлювати нові завдання та цілі, забезпечуючи безперервність творчого процесу. Відсутність цілеспрямованості по-

роджує у свідомості невпевненість у педагогічних діях; гальмується процес творчого удосконалення педагогічного явища та творчих пошуків.

У психологічній і педагогічній науковій літературі належна увага приділяється педагогічним здібностям, характерним для особистості вчителя, завдяки яким успішно здійснюється будь-яка діяльність, при менших затратах праці досягаються більші результати. Поряд з іншими якостями, характерними для вчителя, який успішно працює, Ф. Гоноболін виділяє здібності передбачувати результати своєї педагогічної праці [3, с. 31].

З нашого погляду здатність передбачувати результати своєї праці, а також помилки і можливі ускладнення можна розглядати як складову творчої індивідуально-психологічної якості – вміння проектувати навчально-виховну діяльність.

Проектування результату педагогічної діяльності є професійно значущими здібностями, які притаманні творчим вчителям. Шляхом прогнозування педагог завчасно передбачає можливі помилки освітнього чи виховного характеру у діях учнів, розробляє перспективи розвитку творчих здібностей особистостей учнів та всього колективу, передбачає очікуваний результат дії. Логіка побудови процесу прогнозування передбачає проходження декілька взаємопов'язаних дій: а) визначення мети, завдань, змісту і видів творчої діяльності; б) добір засобів і прийомів досягнення передбачених цілей; в) передбачення стадій педагогічного процесу у послідовності і часі їх дії; г) створення умов для розвитку творчих здібностей учнів, індивідуальності їх мислення; д) аналіз результатів прогнозованих педагогічних процесів.

Педагогічне прогнозування передбачає володіння вміннями застосовувати такі методи науково-творчої діяльності, як моделювання, висування гіпотези, експеримент, проектування тощо.

Ефективному формуванню та розвитку творчого потенціалу вчителя сприяє самоосвіта. Ми поділяємо думку Г. Данилової, яка виокремила ступені розвитку процесу самоосвіти, навіть якщо мати на увазі, що самоосвіта є важливою умовою творчого професійного самовдосконалення вчителя. Враховуючи самоосвіту як внутрішню потребу до самореалізації, самовдосконалення та подальшого зростання творчих

потенціальних здібностей особистості педагога, варто доповнити ступені розвитку самоосвіти таким змістом і в такій послідовності:

- елементарна (низька), яка може сприяти усвідомленню особистістю потреби в розвитку творчих здібностей;
- допустима (середня) самоосвіта наповнюється осмисленням особистістю багатогранної педагогічної технології і потреби творчого підходу в її конструюванні, усвідомленні в самоаналізі освітньо-виховної діяльності та прагненні творчо розвивати та вдосконалювати свою професійну майстерність;
- оптимальна (висока), що пов'язана з процесом основного розвитку індивідуальної творчості; набуттям професійних знань на методологічному, теоретичному та технологічному рівнях; розвитку притаманних творчій особистості таких якостей як здатності синтезувати професійні знання в процесі діяльності та власного самоствердження;
- ідеальна (найвища) самоосвіта як життєво необхідна у професійній діяльності, характеризується творчими процесами, самопізнанням, самореалізацією, самопрогнозуванням пошукової педагогічної діяльності. Створюється індивідуальний, творчий, новаторський стиль професійної діяльності [4, с. 9].

Висновки. З огляду на сказане, зазначимо, що в системі підвищення ефективності професійного розвитку педагога важливу роль займає процес формування творчого потенціалу учителя, його особистісних творчо-інтелектуальних якостей, які мають важливе значення для результативності творчого процесу, таких, як: самостійність педагогічного мислення, цілеспрямованість, стійкість інтересу до творчості, ціннісна орієнтація, розвивальні вміння, професійна самореалізація, проектування педагогічної діяльності, професіональне самовдосконалення, активна життєва позиція, та ін.

Подальшого наукового дослідження потребують сутнісні особливості творчого педагогічного процесу, нові підходи до створення умов для розвитку педагогічної творчості, методи, прийоми і засоби творчої педагогічної діяльності, що суттєво уможливило ефективність професійної діяльності в умовах зміни акцентів у питаннях педагогічної компетентності.

Література:

1. Антоненко М.Я. Дидактичні проблеми загальноосвітньої школи у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського [монографія] / Антоненко М.Я. – К. : Вища школа, 2008. – 247 с. – (Першотвір).

2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Гончаренко С. – К. : Либідь, 1977. – 376 с.
3. Гоноволін Ф.Н. Психологія професії учителя / Гоноволін Ф.Н. – М. : Изд. АПН РСФСР, 1951. – 67 с.
4. Данилова Г.С. Акмеологічна модель педагога в ХХІ столітті / Данилова Г.С. // Рідна школа. – 2003. – № 6. – С. 6 – 9.
5. Загвязинський В.И. Педагогическое творчество учителя / Загвязинський В.И. // Сов. педагогика. – 1988. – № 1. – С. 70–75.
6. Зязюн І.А. Особливості професійної підготовки педагога / Зязюн Іван Андрійович // Філософія освіти ХХІ століття: проблеми і перспективи; [методологічний семінар]. Зб. наук. праць. – Вип. 3. – К., 2000. – С. 36–42.
7. Остапчук О. Система роботи учителя – основа творчої педагогічної діяльності / Остапчук О. // Рідна школа. – 2011. – № 3. – С. 21 – 26.
8. Пехота Е.Н. Індивідуалізація професійно-педагогічної підготовки учителя: [монографія] / Пехота Елена Николаевна. – К. : Вища школа, 1997. – 146 с.

БИЛЮК О.В.

**ТВОРЧЕСТВО УЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТЕ
ЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ**

В статье раскрываются теоретические основы развития творческого потенциала учителя и обосновываются профессиональные качества, которые способствуют развитию индивидуального творчества, самореализации и повышению компетентности личности педагога.

Ключевые слова: педагогическое творчество, педагогическое мышление, педагогическое самоопределение, профессиональные педагогические ценности, целенаправленность, проектирование педагогического явления, профессиональная самореализация.

BIŁYUK O.V.

**CREATIVITY IN THE CONTEXT OF THE TEACHER
PROFESSIONAL DEVELOPMENT**

The article describes the theoretical basis of the creative potential of teachers, supported by professional qualities that contribute to the development of individual creativity, mobility and capacity building of teacher personality.

Key words: individual creativity, teacher personality, professional qualities.